

Аннотация

Волошина В. К. Содержание принципа свободной оценки доказательств в уголовном процессе. — Статья.

В статье рассматривается принцип свободной оценки доказательств как самостоятельный межотраслевой принцип уголовного процесса. Суд, судья, прокурор, следователь, дознаватель, руководствуясь законом, оценивают доказательства по своему внутреннему убеждению, которое основывается на всестороннем, полном и объективном исследовании всех обстоятельств дела и законодательстве Украины. Оценка доказательств осуществляется во время их проверки, а также является самостоятельным элементом процесса доказывания. Именно поэтому правовое положение относительно свободной оценки доказательств является самостоятельным принципом уголовного процесса и должно быть закреплено в проекте нового УПК.

Ключевые слова: принцип уголовного процесса, свободная оценка доказательств, внутреннее убеждение, стадия досудебного расследования.

Summary

Voloshina V. K. The content of the principle of free evaluation of evidence in criminal proceedings. — Article.

The principle of a free estimation of proofs as an independent inter-branch principle of criminal trial is considered in the article. Court, the judge, the public prosecutor, the inspector, the investigator, being guided by the law, estimate proofs on their internal belief which is based on all-round, full and objective research of all circumstances of a case and the legislation of Ukraine. The estimation of proofs is carried out during their check, and also is an independent element of process evidence. For this reason the legal status concerning a free estimation of proofs, is an independent principle of criminal trial and should be fixed in the project of new Code of Criminal Procedures.

Keywords: principle of the criminal process, a free evaluation of evidence, inner conviction, pre-trial investigation stage.

УДК 343.141/143

М. М. Стоянов

ВЛАСТИВІСТЬ НАЛЕЖНОСТІ ДОКАЗІВ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Порівняно з допустимістю, належність доказів привертає значно меншу увагу вчених-процесуалістів. Лише деякі аспекти проблеми належності доказів зачіпалися в роботах Р. С. Белкіна, А. Р. Белкіна, В. І. Зажицького, А. Л. Іванова, Л. М. Карнеєвої, Н. П. Кузнецова, І. Б. Михайловської, Ю. К. Орлова, Г. М. Резніка, Ф. Н. Фаткуліна, О. О. Хмирова. В радянські часи темі належності була присвячена кандидатська дисертація С. Л. Перцовського, написана ще в далекому 1950 р. У Російській Федерації питанню належності доказів було присвячено декілька дисертаційних досліджень, зокрема Р. В. Костенка, Л. В. Клейман, С. О. Фролова. З проблеми належності доказів в Україні єдиним дослідженням на дисертаційному рівні є робота О. С. Степанова.

Такий стан речей виступає одним із факторів того, що поняття належності доказів й досі однозначно не визначено ані в кримінально-процесуальному законодавстві, ані в теорії кримінального процесу, що суттєво впливає на вирішення багатьох правозастосовчих проблем.

Слід звернути увагу, що в чинному КПК України не міститься визначення поняття належності доказів (на відміну від ст. 58 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 70 Кодексу адміністративного судочинства України), але цей термін згадується, зокрема, у ч. 3 ст. 253, в якій зазначено таке: «Суддя не вправі відмовити учасникам судового розгляду у дослідженні на стадії судового розгляду доказів, якщо вони є належними і допустимими».

Разом з тим, як наголошує Н. П. Сиза [1, 228], з аналізу окремих норм чинного КПК України ми можемо зробити висновок про вказівку законодавця на належність доказів у зв'язку з загальною характеристикою окремих джерел доказів.

Так, зокрема, у ч. 2 ст. 68 КПК України йде мова про предмет показань свідка як про «обставини, які підлягають встановленню по даній справі, в тому числі про факти, що характеризують особу обвинуваченого або підозрюваного, та його взаємовідносини з ними», аналогічно ч. 2 ст. 72 визначає предмет показань потерпілого. У ст. 78 КПК України встановлені ознаки, за якими певні предмети можуть виступати речовими доказами. Стаття 82 КПК України визначає, що протоколи слідчих і судових дій є джерелом доказів, оскільки в них підтверджуються обставини і факти, що мають значення для вирішення справи, ст. 83 КПК України — щодо інших документів як джерела доказів. Вказівка на зв'язок певних відомостей про факти з обставинами, які підлягають встановленню по справі, чи які мають значення для справи, інакше кажучи — обставинами, які входять до предмета доказування у кримінальній справі, по суті, є вказівкою про належність цих доказів.

Така позиція заперечується Ю. Ю. Воробйовою та І. В. Жеребятьєвим [2, 30], які вважають, що немає можливості говорити про оцінку належності джерел доказової інформації, оскільки дана властивість належить винятково до змісту доказів, а не їх формі, на що, у свою чергу, вказують ряд інших авторів [3, 6].

Слід додати, що Проект № 1233 називає належними докази, які за своїм змістом знаходяться у зв'язку з обставинами, що підлягають доказуванню. Доволі цікавим є визначення властивостей доказів у Проекті НКЗДУВП. Так, ст. 78 встановлює, що належними можуть бути визнані відомості, які мають значення для кримінального провадження, які прямо чи опосередковано підтверджують наявність чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших відомостей як доказів. Належні відомості визнаються доказами, крім випадків, коли вони повинні бути визнані недопустимими згідно з вимогами цієї глави.

Врегулювання в такий спосіб належності доказів, як вбачається, не тільки руйнує процесуальну доктрину, але й фактично робить неможливим розуміння цієї категорії суб'єктами правозастосування, адже допускається змішування належності із допустимістю та достовірністю доказів, що, в свою чергу, є неприйнятним та науково необґрунтованим. Перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, розроблювачами Проекту НКЗДУВП звужено не тільки порівняно із Проектом № 1233, а й із дію-

чим КПК України. Зважаючи на встановлювальний належністю зв'язок між відомостями про факти та обставинами, що підлягають доведенню у кримінальній справі, така позиція авторів проекту також, на наш погляд, не є прогресивною.

Як вже зазначалося, в теорії кримінального процесу також відсутня єдина концепція визначення належності кримінально-процесуальних доказів. Окремі фахівці вважають, що належність — це характеристика доказів [4, 47]. Інші називають її ознакою доказів [5, 133]. Третя група вчених відносить належність, поряд із допустимістю, до критеріїв оцінки доказів [6, 108].

Деякі науковці звертають увагу на те, що належність — це саме об'єктивна властивість доказів, а не її юридична ознака [7, 530]. Ця об'єктивна властивість, на думку Л. Д. Кокорева та Н. П. Кузнецова, полягає у наявності суттєвого необхідного зв'язку змісту доказів з обставинами, що підлягають доказуванню, через яку ці дані (відомості) можуть бути використанні для встановлення істини [8, 121–123].

Аналіз спеціальної літератури дозволяє виділяти два основні підходи до визначення належності доказів. Так, належність доказів деякі автори [9, 246] визначають як зв'язок між змістом останніх і обставинами, які входять в предмет доказування, і іншими даними, що мають значення для правильного розслідування і судового розгляду справи.

В. С. Балакшин розглядає належність як кримінально-процесуальну характеристику доказів. При цьому він наголошує, що для визначення належності конкретного доказу необхідно встановлювати наявність (відсутність) трьох форм зв'язку між обставинами, що підлягають доказуванню у справі, та відомостями про них, які містяться в процесуальних джерелах. Це тимчасова, просторова і причинно-наслідкова форми. Виходячи з викладеного, процесуаліст визначає належність як «сукупність передбачених законом ознак, що характеризують відомості про факти як елемент доказу з погляду відповідно наявності тимчасового, просторової і причинно-наслідкового зв'язку з обставинами, що мають значення для справи» [4, 47].

Отже, перша група процесуалістів, стверджуючи про те, що належність становить взаємозв'язок між відомими явищами, визначають зміст належності доказів як зв'язок одержаних відомостей з обставинами справи.

Інші [10, 40] ж вважають, що належність — це здатність доказів своїм змістом слугувати засобом встановлення обставин, які мають значення для справи.

О. С. Степанов, наприклад, наголошує на тому, що вирішення питання про належність доказів припускає дослідження двох взаємозалежних моментів: по-перше, чи входить факт, для встановлення якого залучається даний доказ, у предмет доказування чи в число проміжних та інших допоміжних фактів, з'ясування яких необхідно при перевірці версій і доказів; по-друге, чи здатний доказ, з урахуванням його змісту, цей факт встановити [11, 39].

Г. М. Резнік вказує, що дана властивість становить здатність доказу служити аргументом у ланцюзі умовиводів, що обґрунтовують наявність або відсутність фактів [12, 11–12].

У той же час Р. С. Белкін вважає невірним подібний погляд на належність: «Здатність є потенційна можливість, але ще не дійсність. Можливість може стати, а може нею й не стати, тому не можна оперувати терміном «здатність» [13, 72].

На наш погляд, у визначення належності доказів не може бути включено вказівку про здатність встановлювати обставини, що підлягають доказуванню у справі. Ми погоджуємося із твердженням про те, що наслідком такого підходу є неминуче ототожнення властивості належності доказів з їх достовірністю або достатністю [14, 93]. Адже в цьому випадку виділяється такий самостійний критерій належності як значимість. Значимість (значення, сили) доказів являє собою категорію, що не становить самостійної властивості доказів, не є компонентом належності, а цілком охоплюється поняттям достовірності доказів.

У зв'язку з цим належність доказів має бути визначено як властивість доказу, що характеризує зв'язок відомостей, які становлять його зміст, з обставинами, які підлягають доказуванню в кримінальній справі.

Належності, як властивості доказів, характерний певний раціоналізм, що має загальний характер, оскільки від вектора пізнання, обумовленого винятково суб'єктом, залежить використання ним інформаційних ресурсів про об'єкт. Простіше говорячи, саме внутрішнє переконання органу дізнання, слідчого, прокурора й судді підрозділяє доказу на такі, що мають відношення до справи та ті, що не мають такого відношення в правовому та гносеологічному плані. Звідси ясно, що дослідження належності, у порівнянні з допустимістю та достовірністю, найменш формалізована, в її процесі першорядну роль відіграє принцип свободи внутрішнього переконання суб'єктів доказування.

Зазначене вище свідчить про суб'єктивно-об'єктивну природу даної властивості доказів, що проявляється в переконаності суб'єкта доказування в наявності дійсного зв'язку досліджуваної ними доказової інформації з обставинами кримінальної справи, що вказує на взаємозумовленість і якісну єдність даних елементів. «Нівелювати суб'єктивність належності помилково, оскільки саме цим початком установлюється наявність об'єктивних і змістовних зв'язків між відомостями й предметом доказування. Слідчий і суд винятково раціональним шляхом виявляють останні й осмислено наділяють досліджені докази властивістю належності» — зазначає В. Ю. Миронов [15, 82].

Тому важко не погодитися із судженнями Г. П. Корнева про те, що «відображення фактичних даних у свідомості суб'єкта доказування має оцінний характер» [5, 134]. І навпаки, уявляється невірним твердження О. С. Степанова: «Дійсно, саме органи досудового розслідування і суд, у тому числі, визначають належність того чи іншого доказу. Але роблять вони це не за своїм суб'єктивним переконанням, а з урахуванням того, чи є необхідний зв'язок між доказом і фактом, що підлягає доказуванню» [11, 36].

Слід зазначити, що у суб'єктний склад, який вирішує питання про належність доказів, включені всі суб'єкти доказування. Безумовно, при поданні доказів, обґрунтуванні власної позиції у справі питання їх належності вирішується також й учасниками процесу, іншими суб'єктами доказування. Тому, наприклад, М. К. Треушніков розглядає належність доказів як правило поведінки суду та

всіх осіб, які приймають участь у справі, як настанову до здійснення процесуальних дій із збирання, дослідження та оцінки доказів [16, 124–125].

Належність відомостей є суб'єктивно-об'єктивною властивістю змісту доказів, що проявляється у зв'язку доказової інформації із обставинами справи. Належність відомостей проявляє себе в обов'язковості та дійсності зв'язку їх змісту з предметом доказування. У той самий час простежується й зворотний зв'язок встановлюваних обставин і доказів. Він проявляється в можливості виявлення належності до справи, наприклад, ряду побічних доказів, коли важко судити про їх однозначний зв'язок із предметом доказування, а також у випадку визначення достовірності зібраних доказів.

Цікавим видається також розуміння належності доказів у законодавстві деяких зарубіжних країн. Необхідно відзначити, що, наприклад, в англійському доказовому праві питання про належність доказів тісним чином пов'язане з їх допустимістю. Зокрема, розглядаючи основні положення кримінально-процесуального права Великобританії, М. М. Михеєнко та В. П. Шибіко відзначають, що тут діє загальне правило: не повинні допускатися на судовому слідстві такі докази. Якби логічно не належать до питань, що підлягають доказуванню [17, 19].

В результаті дослідження підходів дореволюційних російських та закордонних (англійських, американських) процесуалістів доволі дискусійну позицію стосовно належності висловлює також О. В. Горбачов. Він вважає, що в змагальному кримінальному процесі належність варто вважати змістовним критерієм допустимості доказів. Такий підхід пов'язаний зі зміною процедури представлення доказів у змагальному судочинстві. «Оскільки, вплив неналежних до справи доказів на формування внутрішнього переконання суддів, може виявитися вкрай негативним (особливо в суді за участі присяжних засідателів) докази, що не належать до справи, повинні виключатися за процедурою виключення недопустимих доказів» [18, 18].

Таке твердження видається нам неправильним, адже змішування властивостей доказів призведе до погіршення практики збирання та дослідження доказів. На наш погляд, належність не становить змістовний критерій допустимості доказів. Належність визначає зміст доказів, допустимість же — їх форму.

Література

1. Сиза Н. П. Визначення належності доказів у кримінальному процесі // Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального права : [матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2009), присвяч. пам'яті професорів кафедри правосуддя М. М. Михеєнко та М. Й. Штефана]. — К., 2009. — С. 226–229.
2. Воробьева Ю. Ю. Система носителей информации о доказательствах в условиях реализации принципа оценки доказательств по внутреннему убеждению / Ю. Ю. Воробьева, И. В. Жеребятьев // Российский судья. — 2005. — № 6. — С. 28–30.
3. Бризицкий А. Относимость и достоверность доказательств в уголовном судопроизводстве / А. Бризицкий, В. Зажицкий // Советская юстиция. — 1982. — № 3. — С. 6–7.
4. Балакшин В. С. Доказательства в теории и практике уголовно-процессуального доказывания: важнейшие проблемы в свете УПК Российской Федерации : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / В. С. Балакшин. — Екатеринбург, 2005. — 62 с.
5. Корнев Г. П. Методологические основы уголовно-процессуального познания / Г. П. Корнев. — Н. Новгород : Изд-во НГГУ, 1995. — 349 с.

6. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник / Є. Г. Коваленко. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 632 с.
7. Штурмак О. Л. Належність доказів у кримінальному судочинстві // Держава і право. — 2007. — Вип. 35. — С. 526–530.
8. Кокорев Л. Д. Уголовный процесс: доказательства и доказывание / Л. Д. Кокорев, Н. П. Кузнецов. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. — 272 с.
9. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Юрид. лит., 1973. — 736 с.
10. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе : науч.-практ. пособие / Ю. К. Орлов. — М. : Проспект, 2000. — 144 с.
11. Степанов О. С. Належність та допустимість доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук / О. С. Степанов ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2007. — 205 с.
12. Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств / Г. М. Резник. — М. : Юрид. лит., 1977. — 117 с.
13. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы / Р. С. Белкин. — М. : Наука, 1966. — 295 с.
14. Костенко Р. Относимость уголовно-процессуальных доказательств // Уголовный процесс. — 2007. — № 6. — С. 92–96.
15. Миронов В. Ю. Достоверность доказательств и их значение при постановлении приговора : монография / В. Ю. Миронов. — Оренбург : Изд. центр ОГАУ, 2006. — 198 с.
16. Треушников М. К. Судебные доказательства / М. К. Треушников. — М. : Городец, 1997. — 318 с.
17. Михеенко М. М. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции : учеб. пособие / М. М. Михеенко, В. И. Шибико. — К., 1988. — 278 с.
18. Горбачев А. В. Признание доказательств недопустимыми в уголовном судопроизводстве: основания и процессуальный порядок : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Горбачев. — М., 2004. — 24 с.

Анотація

Стоянов М. М. Властивість належності доказів: поняття та зміст. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню питання поняття та змісту належності кримінально-процесуальних доказів. Висловлено критичне ставлення до віднесення до поняття належності вказівки про здатність встановлювати обставини, що підлягають доказуванню у справі. Досліджено розуміння належності доказів у законодавстві деяких зарубіжних країн. Проаналізовані проекти КПК України.

Ключові слова: докази, доказування, теорія доказів, доказове право, властивості доказів, належність, предмет доказування.

Аннотация

Стоянов Н. М. Свойство относимости доказательств: понятие и содержание. — Статья.

Статья посвящена исследованию вопроса о понятии и содержании относимости уголовно-процессуальных доказательств. Высказано критическое отношение к отнесению к понятию относимости указания о способности устанавливать обстоятельства, подлежащие доказыванию по делу. Исследовано понятие относимости доказательств в законодательстве некоторых зарубежных стран. Проанализированы проекты УПК Украины.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, теория доказательств, доказательственное право, свойства доказательств, относимость, предмет доказывания.

Summary

Stoyanov M. M. Property of evidence pertinence: concept and maintenance. — Article.

The article is devoted research of question about a concept and maintenance of pertinence of evidence. Critical attitude is outspoken toward attributing to the concept of pertinence of pointing about ability to set circumstances, subject proving in case. The concept of pertinence of proofs is investigational in the legislation of some foreign countries. The projects of UPK of Ukraine are analysed.

Keywords: proofs, proving, theory of proofs, evidential right, properties of proofs, pertinence of evidence, article of proving.